

บันได หน้าที่ และความหมายนอกเหนือทางสัญจร

พีรพัฒน์ โสพิลา

สถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาแนวความคิดการออกแบบ

Phiraphat.Sophila@gmail.com

อดิศร ศรีเสาวนันทน์

อาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

adisorn_s@yahoo.com

บทคัดย่อภาษาไทย:

บันไดเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เราคุ้นเคยและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสัดส่วนของมนุษย์เป็นอย่างมาก ระยะเวลาของบันไดถูกคิดขึ้นจากระยะก้าวของมนุษย์ โดยมีจุดประสงค์ในการเชื่อมพื้นที่ที่มีระดับต่างกันเข้าไว้ด้วยกัน บันไดเป็นหนึ่งในองค์ประกอบพื้นฐานแรกเริ่มในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม หลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายบ่งชี้ว่ามนุษย์โบราณเรียนรู้ที่จะสร้างเครื่องมือเพื่อใช้เคลื่อนไหวในแนวตั้งและพัฒนาเครื่องมือเหล่านั้นจนกลายเป็นระบบสัญจรซึ่งมีความซับซ้อนดังที่ปรากฏในอาคารปัจจุบัน วิวัฒนาการของบันไดเป็นไปอย่างเชื่องช้าแต่มีความหมาย การทำความเข้าใจหน้าที่ของบันไดในบริบทที่ต่างกันเป็นสิ่งสำคัญซึ่งนำไปสู่การออกแบบในท้ายที่สุด

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งเน้นไปที่การศึกษามิติอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการก่อรูปของบันไดภายใต้บริบทและช่วงเวลาต่างๆในประวัติศาสตร์ ได้แก่ การศึกษาในเชิงสัญลักษณ์ การศึกษาเชิงจิตวิทยา การศึกษาเชิงปรัชญาและศาสนา การศึกษาเชิงกายภาพ (หมายรวมถึงกลศาสตร์และการเคลื่อนที่) และ การศึกษาเชิงปรากฏการณ์ศาสตร์ โดยศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง งานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม วรรณกรรม รวมถึง สื่อภาพยนตร์

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยเบื้องต้นพบว่า บันไดถือกำเนิดขึ้นโดยมีจุดประสงค์เดียวคือการเชื่อมพื้นที่ที่มีระดับแตกต่างกัน หน้าที่อันตรงไปตรงมาของบันไดทำให้รูปร่างของมันถูกกำหนดให้กลมกลืนกับสถานที่ซึ่งบันไดเหล่านั้นตั้งอยู่ หน้าที่ใหม่ของบันไดล้วนเป็นผลพวงจากการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ เพื่อรองรับการใช้งานในอาคารประเภทใหม่ๆ หน้าที่และการใช้งานเหล่านี้มักแยกมาจากแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาดังที่ปรากฏอยู่ในศาสนสถานสำคัญในอารยธรรมโบราณ เมื่อสถาปัตยกรรมพัฒนาจนหลุดจากกรอบศาสนาเข้าสู่กรอบเศรษฐศาสตร์ บันไดจึงเริ่มบรรจุความหมายของพลังอำนาจ ชื่อเสียงเกียรติยศ การปกครอง และชนชั้นวรรณะตามลำดับ ข้อสังเกตจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การก่อรูปของบันไดอาจไม่ได้เริ่มต้นจากการคำนึงถึงระยะลูกตั้งลูกนอนที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนที่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง ปริมาตร (Volume) ลำดับ (Sequence) พื้นที่ว่าง (Space) และการมองเห็น (View) ซึ่งตัวแปรเหล่านี้เป็นตัวกำหนดรูปร่างและการใช้งาน

คำสำคัญ: บันได, ประวัติศาสตร์, ทางสัญจร

The Hidden Function and Meaning of Stair

Abstract:

Stairs are one of the most basic architectural elements closely linked to human dimension and proportion. Sizes of all stairs are created according to human ability and capability to step onto levels, in order to facilitate vertical movement. As a primordial architectural element, stairs have been created and used since ancient time. Its basic characteristics have undergone various transformation throughout history till today. Understanding the meaning and implication as well as effects of stairs to our inhabitation within different contextual situations will thus lead to meaningful methods in its design.

This research aims to study various dimensions within the concept and physical development of stairs. It will trace the transformation throughout history, in terms of physical, symbolic, psychological, philosophical, religious, as well as phenomenological aspects. The research of architectural stairs will be conducted via related discourse of art, literature as well as cinema.

From initial study, the research found that stairs were originated on the basis to connecting different levels. This straightforward task made stairs invariably related to their immediate physical context, while their new tasks were results of changes and transformation within human civilization. While original building usages that has sprung from socio-cultural, religious conditions have shaped the meaning and physical appearances of stairs, new economic as well as political requirements have reshaped them. The formation of stairs in all instances, however, has been a working together of architectural volume, sequence, space and point of view, which in turn, play important roles in the creation of what we call stairs.

Keyword: Stairs, History, Circulation

1. บทนำ

ครั้งหนึ่ง Gustave Flaubert นักประพันธ์ชาวฝรั่งเศสเคยพูดถึงสถาปนิกว่าเป็นพวก “คนทึม! พวกเขามักจะละเอียดเรื่องของบันไดอยู่เสมอ” หรือแม้แต่ Friedrich Mielke บรมครูผู้บุกเบิกศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษากันดั (Scalology) ยังกล่าวเอาไว้ว่า “บันไดถือเป็นราชินีแห่งงานสถาปัตยกรรม แต่มันกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร” ยิ่งตอกย้ำว่าบันไดมักถูกมองข้ามทั้งที่บันไดเป็นองค์ประกอบสำคัญในงานสถาปัตยกรรม และมีความเกี่ยวข้องกับสัดส่วนร่างกายมนุษย์กับการเคลื่อนที่มานับนาน

บันไดถือเป็นหนึ่งในองค์ประกอบเก่าแก่ในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ในทุก ๆ อารยธรรม ไม่ว่าจะเป็นอารยธรรมสมัยโบราณ หรืออารยธรรมสมัยใหม่ล้วนแล้วแต่ใช้บันไดเป็นเครื่องมือเพื่อเชื่อมถึงพื้นที่ที่อยู่สูงขึ้นไปแทบทั้งสิ้น ยกตัวอย่างในอารยธรรมโบราณมีการสร้างบันไดลาดไปตามไหล่เขาเพื่อขยับขยายอาณาเขต สถาปัตยกรรมในศาสนสถานมากมายใช้บันไดเชื่อมผู้คนเข้ากับพระเจ้าและกลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม กระทั่งปัจจุบันเมื่อความหนาแน่นบังคับให้มนุษย์ต้องใช้ชีวิตบนตึกสูงมากขึ้นบันไดจึงกลายเป็นส่วนสำคัญในสิ่งปลูกสร้างเหล่านั้นไปโดยปริยาย

เรื่องราวของบันไดปรากฏอยู่ในตำราทฤษฎีของสถาปนิกอยู่บ่อยครั้ง อาทิ Vitruvius, Ten Books on Architecture (15 BC Rome) , Alberti, De Re Aedificatoria (1452 Italy) และ Paladio, Four Books on Architecture (1570 Italy) โดยต่างก็พูดถึงขนาดที่เหมาะสมของลูกตั้งและลูกนอน สัดส่วนกับระยะก้าวของมนุษย์ ความสัมพันธ์นี้เองกลายเป็นจุดเริ่มต้นของศาสตร์แห่งการศึกษากันดั หรือ Scalology

Scalology คือ วิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งซึ่งมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบันไดและมนุษย์ ระหว่างเท้ากับขั้น (สเต็ป) “เนื่องจากไม่มีใครสามารถขึ้นบันไดโดยไม่ใช้เท้าสัมผัสกับสเต็ปได้” ในยุโรป ลูกตั้งมีความสูง 18 - 20 เซนติเมตร ในโรมันโบราณ ลูกตั้งมีความสูง 25 - 30 เซนติเมตร ขณะที่สเต็ปในพีระมิดของชาวมายันมีความสูงถึง 40 - 50 เซนติเมตร ตัวเลขที่แตกต่างเหล่านี้ล้วนเป็นผลที่เกิดจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น แต่เพียงการศึกษาขนาดของบันไดก็สามารถพาเราย้อนกลับไปถึงต้นตอของระบบสังคม รูปแบบชนชั้นวรรณะ และวิถีความเป็นอยู่ของคนในยุคสมัยนั้นๆ ได้

อย่างไรก็ตามการศึกษาเกี่ยวกับบันไดไม่ได้จำกัดอยู่ในกรอบของการวัดตัวเลขเสมอไป ยังมีแง่มุมอื่นของบันไดที่รอการสำรวจอยู่ บทความบันได หน้าทีและความหมายนอกเหนืองานสถาปัตยกรรมฉบับนี้จึงมุ่งเน้นไปยังการทำความเข้าใจถึงบันไดในแง่มุมต่าง ๆ อาทิ บันไดกับการเคลื่อนที่เชิงกายภาพ บันไดกับภาวะจิตใจ บันไดและความหมายในเชิงปรัชญา บันไดกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบันไดกับบทบาทหน้าที่อื่น ๆ นอกเหนือหน้าที่ใช้สอยซึ่งส่งผลต่อการก่อรูปของบันได โดยศึกษาหลักทฤษฎีและปรัชญา ควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของบันไดเพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดเบื้องหลังการก่อรูปของบันได งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นไปยังการศึกษากันดัเพียงเท่านั้นไม่ได้หมายรวมถึงบันไดเลื่อนและลิฟต์

3. ผลการวิจัย

3.1 จุดเริ่มต้นของบันได

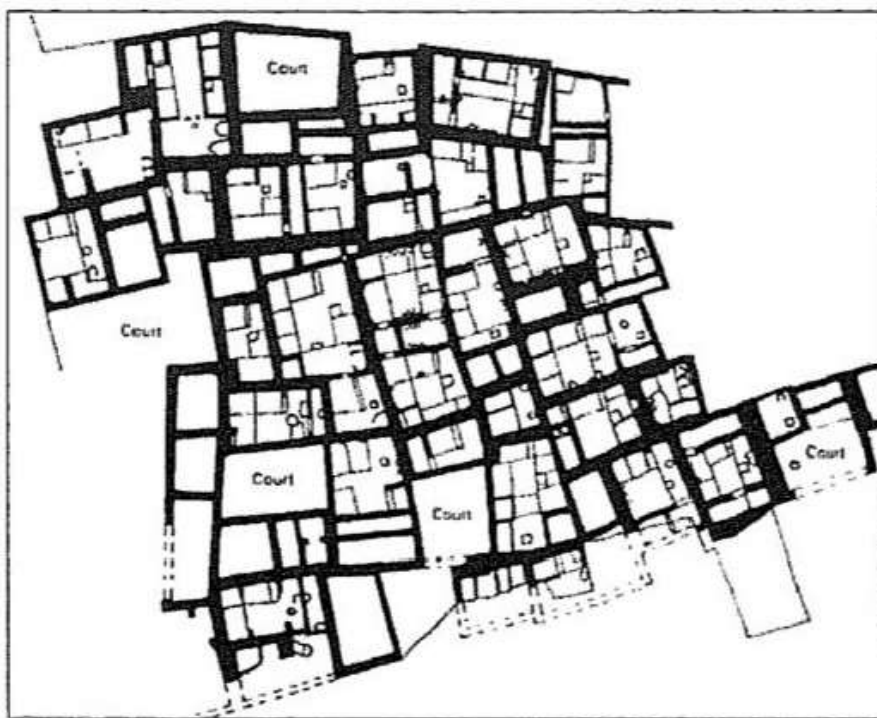
“เราสร้างบันไดขึ้นมาทั้งๆที่เราไม่ต้องการมัน” Friedrich Mielke นักวิจัยผู้บุกเบิกศาสตร์ Scalology ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบันไดกับมนุษย์เคยกล่าวเอาไว้ถึงประเด็นการมีอยู่ของบันได Mielke ได้ตั้งข้อสังเกตถึงการเคลื่อนที่ขึ้นและลงบันไดของแมวกับสุนัขว่าพวกมันสามารถกระโจนข้ามได้ถึงสาม-สี่ขั้นในการกระโดดเพียงครั้งเดียว เนื่องจากพวกมันมีพลังในการกระโดดและมีความยืดหยุ่นอันน่าทึ่ง คุณสมบัติในการเคลื่อนไหวเหล่านี้

เป็นสิ่งที่มนุษย์โบราณมีทว่ากลับเลือนหายไปจากมนุษย์ในปัจจุบัน Mielke ให้เหตุผลว่า ความเกียจคร้านอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้บันไดถือกำเนิดขึ้น “แม้ว่าจริงๆแล้วเราจะไม่ต้องการมันเลยก็ตาม”

หากนับย้อนกลับไปเมื่อ 2.5 ล้านปีที่แล้ว บรรพบุรุษของมนุษย์ถูกจัดว่าเป็นลิงชนิดหนึ่งในวงศ์วานรย์กซ์ (greatest alps) ความพิเศษของลิงชนิดนี้คือความสามารถในการก่อรูปโครงสร้างทางสังคมซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและเป็นระบบ ณ ช่วงเวลานั้นบรรพบุรุษของเราและเหล่าญาติๆ (ซึ่งพัฒนาเป็นลิงสายพันธุ์ต่างๆในเวลาต่อมา) ต่างเคลื่อนที่ด้วยการปีนป่ายและโหนกิ่งไม้โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือใดๆเพื่อช่วยในการเคลื่อนไหวเลย เป็นไปได้ว่าขึ้นและลงบันไดนั้นเกิดขึ้นหลังจากมนุษย์วิวัฒนาการจากสัตว์สี่เท้าเป็นสัตว์สองเท้า

คุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดอื่นคือการเดินสองเท้า (Bipedalism) วิวัฒนาการของการเดินสองเท้านำมาสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของโครงกระดูกมนุษย์ กล่าวคือรูปร่างและขนาดของสะโพก ความยาวของขา รวมถึง ทิศทางและรูปร่างของกระดูกสันหลัง ในเชิงกลศาสตร์การเคลื่อนที่ การเดินบนพื้นราบนั้นย่อมง่ายกว่าการเดินขึ้นและลงบันได การขึ้นบันไดต้องใช้พลังงานกล้ามเนื้อเพื่อให้ร่างกายต่อต้านแรงโน้มถ่วงของโลก (Andriacchi et al., 1980; McFadyen & Winter, 1988) ขณะที่การเคลื่อนที่ลงมาเป็นต้องอาศัยขาในการพยุงน้ำหนักเพื่อรักษาสมดุล

หลักฐานเก่าแก่ที่สุดบอกเราว่าบันไดถือกำเนิดขึ้นเมื่อ 10,000 ปีก่อนคริสตกาล มีข้อสันนิษฐานว่าบันไดถือกำเนิดขึ้นเมื่อมนุษย์เรียนรู้ที่จะยกตัวเองขึ้นสูงจากพื้นดินเปลือยเปล่าเพื่อป้องกันอันตรายจากสัตว์น้ยใหญ่และเพื่อหลบหนีจากอุทกภัย บันไดในยุคแรกๆมีลักษณะที่เรียบง่าย ใช้เครื่องมือและวัสดุหาได้ในท้องถิ่น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการเคลื่อนที่ในแนวตั้งของมนุษย์โดยอาศัยบันได คือเมืองขนาดเล็กตั้งอยู่ในตอนกลางของตุรกี มีอายุราว 7,000 ปีก่อนคริสตกาล นามว่า Catal Huyuk

ภาพที่ 1: แสดงผังเมือง Catal Huyuk

ที่มา: <https://makingmaps.net/2008/10/13/cartocacoethes-why-the-worlds-oldest-map-isnt-a-map/>

ผังเมือง Catal Huyuk ไม่ได้มีความสลับซับซ้อนไปกว่าเมืองอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนัก กล่าวคือมีลักษณะเป็นผังสี่เหลี่ยม เกิดจากการเชื่อมต่อกันของหน่วยครัวเรือนจนกลายเป็นโครงข่ายขนาดใหญ่แต่ไม่ซับซ้อน ความน่าสนใจของเมืองนี้คือลักษณะบ้านในแต่ละครัวเรือนอยู่ชิดติดกันและกันด้วยกำแพงสูงสร้างขึ้นจากดินเหนียว ไม่มีตรอกซอกซอยหรือช่องเปิดเพื่อเชื่อมแต่ละหน่วยเข้าด้วยกันแต่อย่างใด แต่มีการเว้นพื้นที่บางแห่งเพื่อใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าชาวเมือง Catal Huyuk ใช้บันไดในการสัญจรขึ้นไปยังกำแพง มีการเจาะช่องที่หลังคาแทนประตูในการเข้าออก ซึ่งการวางผังและรูปแบบสถาปัตยกรรมลักษณะนี้เป็นการปรับตัวให้เข้ากับภูมิประเทศที่เป็นที่ราบกว้างใหญ่และสภาพอากาศค่อนข้างแห้งแล้ง

ภาพที่ 2: แสดงลักษณะเมือง Catal Huyuk

ที่มา: <http://www.kenneymencher.com/2019/09/catal-huyuk-turkey-6500-bce-5700-bce.html>

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าบันไดในตอนเริ่มแรกนั้น (Primitive Stair) ไม่ว่าจะจะเป็นบันไดที่มีลักษณะเหมือนบันไดลิง (ladder) ต้องอาศัยการค้ำยันกับผนังเสมอ หรือบันได (Staircase) ที่มีลักษณะเป็นขั้นก่อดินหรือวัสดุอื่นๆ เช่น หิน เป็นต้น ต่างก็มีระยะสูงชันและเหมาะกับอาชีพกสิกรรม “ปีนป่าย” ที่ต้องอาศัยมือในการพยุงตัวมากกว่า “การเดินอย่างมั่นคงด้วยสองเท้า” ดังนั้น “การปีนบันได” ในยุคแรกๆ จึงสอดคล้องกับวิวัฒนาการในช่วงเริ่มต้นของมนุษย์ที่ถนัดปีนป่ายมากกว่าการเดินอีกประการหนึ่ง คือ การใช้สองมือและสองเท้าในการเคลื่อนที่ซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถขึ้นและลงบันไดได้อย่างคล่องแคล่วรวดเร็ว สะท้อนให้เห็นหน้าที่ดั้งเดิมของบันไดในยุคโบราณที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อหนีสัตว์ร้ายหรือภัยธรรมชาติ

3.2 บันไดที่รับใช้พระเจ้า

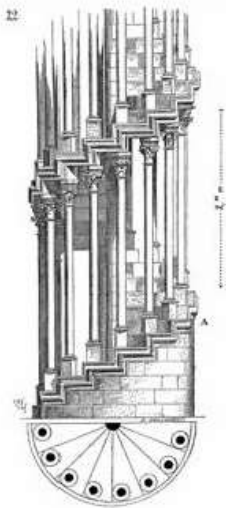
บันไดมีความสำคัญมากขึ้นเมื่ออิทธิพลของศาสนาและความเชื่อเริ่มก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างชัดเจน ความหมายของบันไดถูกขยายความไปไกลเกินกว่าหน้าที่ใช้สอยแรกเริ่มนั่นคือเพื่อเชื่อมพื้นดินกับที่อยู่อาศัยเท่านั้น บันไดในศาสนสถานบรรจุความหมายของการเดินทางในจิตใจ กิริยาค่อยๆ เองอย่างขึ้นไปโดยสรวม ลักษณะของการมองเห็นจากที่สูงขึ้นเรื่อยๆ ล้วนสร้างความรู้สึกราวกับว่าผู้ใช้บันไดกำลังหลุดพ้นจากสถานะของความเป็นมนุษย์ไปสู่อีกสถานะหนึ่งที่สูงกว่าซึ่งเชื่อมโยงกับท้องฟ้าหรือโลกเบื้องบน Juhani Pallasmaa กล่าวเอาไว้ว่า “การขึ้นบันไดเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความปรารถนาในจิตใจมนุษย์ที่ต้องการบรรลุถึงภาวะที่สูงกว่า และเป็นที่น่าสนใจว่าศาสนสถานในอารยธรรมโบราณส่วนใหญ่มักสร้างระเบียงในแบบขั้นบันไดด้วยขนาดใหญ่โต”

ในหลายๆอารยธรรม บันไดถูกใช้เป็นเครื่องหมายสื่อถึงการเดินทางสู่สัมปรายภพของเหล่าดวงวิญญาณ ศาสนสถานในอารยธรรมโบราณมักถูกออกแบบให้เป็นขั้นๆและมีบันไดโอบอ้อมค้อมไปสู่เบื้องบน ตัวอย่างเช่นซิกกูแรตในอารยธรรมเมโสโปเตเมีย สถูปในพุทธศาสนสถานแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พิระมิดในแมกซิโก มหาพิระมิดในอารยธรรมอียิปต์โบราณ รวมถึงสิ่งก่อสร้างในอารยธรรมโบราณของชาวอินคาและชาวมาया แม้แต่วิหารศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าในอารยธรรมกรีกก็ถูกสร้างขึ้นด้วยรูปแบบของขั้นเหล่านี้เพื่อสร้างความรู้สึกของการไต่ระดับขึ้นไป

ว่ากันว่าจุดสูงของในการพัฒนามันได้เริ่มต้นจากบันไดในยุคกลาง เมื่ออิทธิพลของศาสนากลับมารุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง บันไดจึงต้องหันกลับไปทำหน้าที่รับใช้พระเจ้าเช่นเดียวกับศาสนสถานในอารยธรรมโบราณก่อนหน้านี้ ศาสนสถานในศาสนาคริสต์หลายๆแห่งต่างใช้ความสูงเพื่อสื่อถึงการใกล้ชิดกับพระเจ้า ยิ่งยอดโบสถ์สูงเสียดฟ้ามากเท่าไรยิ่งรู้สึกเข้าใกล้อาณาจักรของพระองค์มากขึ้นเท่านั้น และความท้าทายในการออกแบบยอดโบสถ์สูงชะลูดนี้เองทำให้บันไดรับหน้าที่โครงสร้างไปโดยปริยาย

Removal of the enclosing wall

Spire Stair

Mainz Dom,
Wendeltreppe zum Lettner
1233-1239

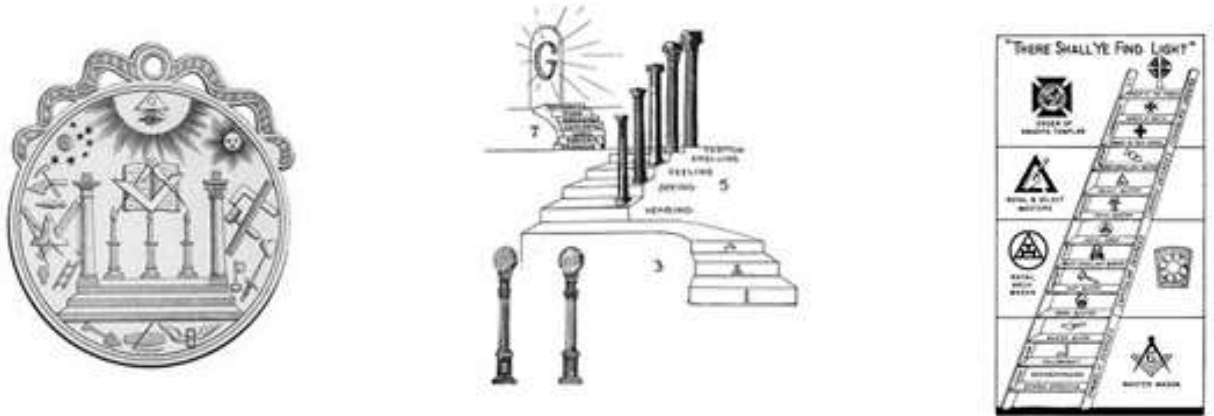
Veitsdom,
Peter Parler
1372-73

Ulm Munster,
Hauptturm mit 52 Wendeltreppen,
Johannes Hultz
1419 - 1439

Eblingen,
Frauenkiche
H. Boblinger
1465 - 1470

ภาพที่ 3: แสดงลักษณะยอดโบสถ์

บันไดโนโบสถ์ยุคกลางส่วนใหญ่ทำหน้าที่เป็นทั้งทางสัญจรและโครงสร้างในเวลาเดียวกัน รูปแบบของบันไดที่นิยมใช้คือบันไดวนซึ่งสอดคล้องกับรูปร่างของหอคอยซึ่งมีลักษณะสอบขึ้นไปจนสุดปลายยอด เทคโนโลยีการก่อสร้างบันไดในยุคนี้ถูกพัฒนาอย่างก้าวกระโดดโดยมีแรงศรัทธาเป็นฐานอันมั่นคง

ภาพที่ 4: แสดงถึงบันไดที่ปรากฏในสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

ในสัญลักษณ์ขององค์กรพีริเมสัน ชั้นสามขั้นที่ปรากฏนั้นเปรียบถึงความสงบ ความยุติธรรม และความเมตตากรุณา บันไดเจ็ดขั้นยังหมายถึงศิลปศาสตร์เจ็ดแขนงที่ปรากฏในยุคกลาง หมายถึงเจ็ดช่วงอายุในมนุษย์ ทั้งยังหมายรวมถึงจำนวนพระคาร์ดินัลเจ็ดรูป ซึ่งความเชื่อเหล่านี้นำไปสู่การรู้แจ้ง ในตำนานการเล่นแร่แปรธาตุบันไดเจ็ดขั้นคือบันไดที่จะนำไปสู่ “คิลา นักปราชญ์” อีกด้วย

ปัจจุบันในฐานะสถาปนิกเรามีแนวโน้มที่จะคำนึงถึงการใช้งานมากกว่าความหมายโดยนัยเหล่านี้ อย่างไรก็ตามในศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความฝันได้เผยให้เห็นถึงความหมายของภาวะ “ขึ้น” และ “ลง” ซึ่งสอดคล้องกับ “การขึ้นสวรรค์” และ “การลงนรก” ความแตกต่างของความหมายนี้ถูกบรรจุลงในภาพวาดอันโด่งดังในยุคเรเนอซองซ์ที่ชื่อ The Presentation of Virgin อีกทั้งยังปรากฏในคัมภีร์ปฐมกาลกล่าวถึงความฝันของยาโคบว่า “เขานิมิตเห็นบันไดทอดยาวจากพื้นโลกสู่สรวงสวรรค์ เขานิมิตเห็นเหล่าเทวดาขึ้นและลงบันไดนั้น ณ จุดสูงสุดของบันไดเขานิมิตเห็นพระเจ้า พระองค์ตรัสว่า ข้าคือบิดาของอับราฮัม และเป็นพระเจ้าของไอแซคเช่นเดียวกัน”

พัฒนาการของบันไดในศาสนสถานทำให้เรามองเห็นประเด็นสำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนที่ของมนุษย์ดังนี้ บันไดในศาสนสถานยุคโบราณไม่ว่าจะเป็นวัดหรือพีระมิดล้วนมีระยะที่สูงชันกว่าระยะก้าวปกติของมนุษย์ ข้อสันนิษฐานของผู้เขียน คือ บันไดเหล่านี้ “ไม่ได้ถูกออกแบบให้มนุษย์” ตั้งแต่แรก ดังนั้นมนุษย์จึงไม่สามารถก้าวหรือเดินขึ้นบันไดด้วยอาการปรีชาที่ “สบาย”

ระยะลูกตั้งที่สูงชัน ลูกนอนที่มีขนาดใหญ่หรือเล็กกว่าฝ่าเท้าทำให้มนุษย์ต้องออกแรงมากกว่าเดิมเพื่อต่อต้านแรงโน้มถ่วงที่กระทำต่อร่างกาย ผลลัพธ์คือความเหนื่อยล้าซึ่งค่อยๆทำให้ผู้ใช้บันไดเคลื่อนที่ช้าลงหรือเปลี่ยนกิริยาเป็นการหมอบคลานในท้ายที่สุด เมื่อเข้าสู่ยุคกลางขนาดของบันไดมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับระยะก้าวปกติ เนื่องจากอิทธิพลของบันไดยุคโรมันที่คำนึงถึงการเคลื่อนที่ของมนุษย์มากขึ้น กอปรกับการก่อสร้างที่ใช้บันไดเป็นส่วนหนึ่งของการรับน้ำหนัก

3.3 บ้านใต้ที่รับใช้มนุษย์

บ้านใต้ถูกพัฒนาให้มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นในยุคโรมันและวกกลับเข้ามาพูดถึงการใช้งานโดยมนุษย์มากกว่าการรับใช้เทพเจ้า หน้าที่ใหม่ๆที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของบ้านใต้อีกครั้งหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น โคลอสเซียม ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสนามกีฬากลางแจ้งขนาดใหญ่ สามารถจุผู้คนได้ราว 50,000 คน ความต้องการรองรับผู้ใช้งานคราวละหลายๆส่งผลให้เกิดการพัฒนาาระบบสัญจรภายในอาคารซึ่งมีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น กล่าวคือระยะและการวางตำแหน่งบ้านใต้ถูกพิจารณาเพื่อความรวดเร็วในการระบายคนเข้า-ออกอาคาร นอกเหนือจากประโยชน์ด้านการใช้สอยแล้วบ้านใต้ในยุคโรมันยังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงพลังอำนาจและความเกรียงไกรของจักรวรรดิโรมันอีกด้วย สามารถสังเกตได้ถึงความโอ้อำใหญ่โตของบ้านใต้ ซึ่งมอบความรู้สึกอีกหิ่หม และความแข็งแกร่งในการเป็นมนุษย์เหนือมนุษย์

ทิศทางการพัฒนาของบ้านใต้เกิดความหันเหขึ้นอีกครั้งหนึ่งเมื่อสถาปนิกต้องทำงานกับเงินแทนที่จะเป็นความเชื่อเหมือนที่ผ่านๆมา ความหมายที่ซ่อนอยู่ระหว่างชั้นบ้านใต้จึงเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง จากองค์ประกอบธรรมดาที่คำนึงเพียงประโยชน์ใช้สอย บ้านใต้ถูกเพิ่มความสำคัญเพื่อบรรจุความหมายของพลังอำนาจ ชื่อเสียงเกียรติยศ ความร่ำรวย การปกครอง และชนชั้นวรรณะ งานวิจัยของ Erin Marie Holmes เรื่อง *The Staircase: Evolution of Design and Use in Elite, Domestic Virginia Architecture* ได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของบ้านใต้ที่เป็นไปอย่างเชื่องช้าแต่เต็มไปด้วยนัยยะสำคัญ

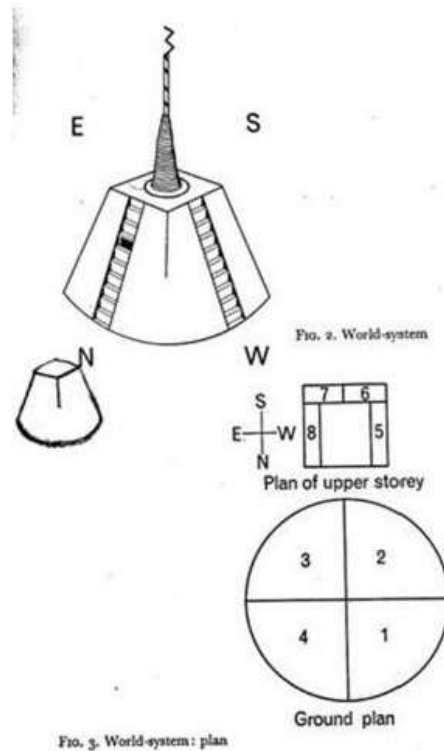
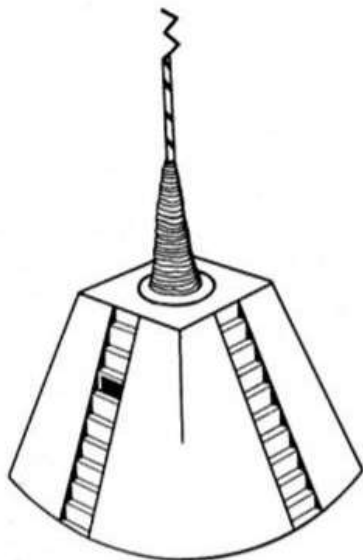
โดยในยุคเริ่มแรกศตวรรษที่ 17 บ้านใต้ในคฤหาสน์ของกลุ่มชนชั้นสูงในเวอร์จิเนียสะท้อนถึงการใช้อยู่อาศัยมากกว่าความสวยงามหรืออำนาจทางสังคม ต่อมาในยุคกลางศตวรรษที่ 17 บ้านใต้ในคฤหาสน์ถูกลดจางลงจนเหลือเพียงแค่ตัวเดียวและไม่มีการแบ่งแยกระหว่างเจ้านายกับบ่าวไพร่ ยกตัวอย่างคฤหาสน์เบคอนซึ่งทั้งห้องนอนคนรับใช้ใต้ดิน โถงต้อนรับแขก และห้องนอนเจ้านายถูกเชื่อมด้วยบันไดตัวเดียว

แม้จะมีการแบ่งแยกทางสังคมให้เห็นแต่ทั้งสองสังคมก็สามารถพบปะกันได้โดยการขึ้นลงบันไดตัวเดียวกัน ปลายศตวรรษที่ 17 การแบ่งชนชั้นทางสังคมที่เข้มข้นขึ้นทำให้ชนชั้นสูงเริ่มเห็นประโยชน์ของการมีบันไดสองที่ เกิดการพัฒนาบ้านใต้ที่สองอย่างต่อเนื่องในศตวรรษที่ 18 การแบ่งชนชั้นทางสังคมชัดเจนยิ่งขึ้น บ้านใต้ที่สองมีความเบากว่า และมีการประดับตกแต่ง ก่อนจะเปลี่ยนหน้าที่ให้บันไดที่สองกลายเป็นบันไดสำหรับเซอร์วิสเมื่อเริ่มมีการพัฒนาบ้านใต้หลักของบ้านซึ่งเชื่อมต่อกับโถงรับแขก บ้านใต้ที่สองมักจะถูกปิดล้อมไม่ให้แสงผ่านเข้าไป มีลักษณะสูง ประกอบด้วยชั้นบ้านใต้ที่สั้นและชันทำให้ต้องใช้ความระมัดระวังในการเดินอย่างมาก ในขณะที่บันไดหลักมีความกว้าง มีการประดับตกแต่งเพื่อแสดงออกถึงอำนาจ และด้วยการประดับตกแต่งนี้เองบันไดหลักจึงมีอำนาจควบคุมการเข้าออก และกำหนดว่าใครควรใช้และใครไม่ควรใช้มัน

ภาพที่ 5: Liber de Ascensu et Descensu Intellectus
Ramon Lull (1232-1316)

83

ภาพที่ 6: แสดงถึงบ้านโดคัสต์สิทธิ์ของชาวดอนกอร์

นอกเหนือจากการแบ่งแยกระหว่างชั้นที่เริ่มปรากฏให้เห็นในบันไดในศตวรรษที่ 17 แล้ว หากทำความเข้าใจกับบันไดยังก่อให้เกิดการแบ่งแยกและการจัดลำดับชั้นของสิ่งมีชีวิตอีกด้วย ในหนังสือ Liber de Ascensu et Descensu Intellectus ซึ่งประพันธ์โดยชาวคริสเตียนนามว่า Ramon Lull ได้พรรณนาถึงเหตุการณ์การสร้าง สรรพสิ่งของพระเจ้าเปรียบเทียบกับชั้นบันได แต่ละชั้นของบันไดนั้นเปรียบถึงสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดไล่เรียงตั้งแต่สิ่งไม่มีชีวิต เช่นก้อนหิน, พืชพรรณ, สัตว์ป่า, มนุษย์, เส้นขอบฟ้า, ทวยเทพ, และที่อยู่เหนือสุด ณ ดินแดนแห่งการรู้แจ้งก็คือ พระเจ้า จินตภาพเดียวกันนี้ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าของชาวออร์ทอดอกซ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบสูงตอนกลางมาลีในแอฟริกา บันทึกโบราณของชาวออร์ทอดอกซ์กล่าวถึงมนุษย์คนแรกซึ่งเดินลงมาจากสวรรค์สู่พื้นดินชาวออร์ทอดอกซ์สร้างคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีลักษณะเหมือนยุงข้าว แต่ละด้านประกอบด้วยบันไดทั้งหมดสิบชั้น และในแต่ละชั้นนั้นมีการจำแนกสัตว์ประเภทต่างๆไปด้วย บันไดทิศเหนือประกอบด้วยรูปมนุษย์และปลา บันไดทิศใต้ประกอบด้วยรูปสัตว์ที่เชื่อง บันไดทิศตะวันออกประกอบด้วยรูปนก ส่วนบันไดตะวันตกประกอบด้วยสัตว์ร้าย พืชผัก และแมลง ยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น บันไดในทิศตะวันตกทั้งสิบชั้นจะประกอบด้วยสัตว์เหล่านี้ไล่จากด้านบนลงด้านล่างดังนี้ ละมั่ง, ไฮยีน่า, แมว(สองชั้น), สัตว์เลื้อยคลานและกิ้งก่า, ลิง, เนื้อทราย, มาร์มอต, สิงโต และ ช้าง นักทฤษฎีสันนิษฐานว่าบันไดนี้เองที่เป็นต้นแบบของ “ระบบจำแนกสปีชีส์” ของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ในปัจจุบัน นอกจากนี้คาดว่ายังเป็นต้นแบบของการจัดลำดับชั้นนักกีฬาที่ได้รับชัยชนะในการแข่งขันเช่นกันให้ยืนบนแท่นที่มีหมายเลขอีกด้วย

เทคโนโลยีการก่อสร้างและระบบวัสดุที่ก้าวไกลในปัจจุบันทำให้บันไดเดินทางมาไกลจากจุดเริ่มต้น แม้ว่าการพัฒนา ระบบสัญญาณสร้างเครื่องทุ่นแรงอาทิ ลิฟต์ บันไดเลื่อน ขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกสบายแต่บันไดก็ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในงานสถาปัตยกรรม บันไดต่างเกี่ยวพันและยึดโยงอยู่กับสิ่งต่างๆรอบตัวมันเสมอ ไม่เพียงแต่สถานที่ที่บันไดเชื่อมเอาไว้เท่านั้นแต่เป็นบริบทและชีวิตของผู้คน หากสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นเพื่อรองรับการใช้งานของมนุษย์ และถูกใช้ป็นเครื่องมือสื่อสารสัญลักษณ์ในทางสังคมแล้วละก็ บันไดซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมย่อมต้องทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการใหม่ๆอันไม่สิ้นสุดเช่นเดียวกัน

3.5 บันไดที่ไม่เป็นบันได

- จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ

หากกล่าวถึงบันไดที่มีชื่อเสียง บันไดฝีมือการออกแบบของมิเกลันเจโลใน Biblioteca Laurentiana ต้องโผล่เข้ามาในความคิดอย่างแน่นอน บันไดที่สร้างจากก้อนหินสี่เหลี่ยมนี้แยกตัวเป็นเอกเทศจากผนัง การจงใจวางตำแหน่งของบันไดให้ฐานมีลักษณะกว้างเช่นนี้ทำให้บันไดสร้างภาพของแม่น้ำเคร่งขรึมไหลจากแอ่งลงไปสู่ห้องสมุดอย่างเงียบเชียบ นอกจากนั้นชั้นบันไดของมิเกลันเจโลยังพูดถึงการเปรียบเทียบถึงมิติเวลา แสดงออกถึงความเศร้าโศก ความหดหู่ และความสูญเสียเช่นเดียวกับงานประติมากรรม Pietas รูปพระแม่มารีย์อุ้มพระเยซูคริสต์

ทว่าในหนังสือ Complexity and Contradiction of Architecture ของโรเบิร์ต เวนทิวรี ได้กล่าวถึงบันไดแห่งนี้เอาไว้ว่า “บันไดของมิเกลันเจโลในห้องสมุดลอเรนเทียนนั้นมีลักษณะของการตัดขาดอย่างฉับพลันทันทีและไม่รู้ว่าบันไดจะนำเราไปสู่ที่ใด เป็นความสัมพันธ์ที่ผิดพลาดระหว่างขนาดและพื้นที่รวมถึงความสัมพันธ์กับบริบทของตัวเอง”

เวนทิวรียกตัวอย่างโถงบันไดในสถาบันเพนซิลเวเนียแห่งวิจิตรศิลป์ ณ เมือง พิลาดิเฟียเอาไว้ว่า “บันไดหลักในอาคารแฟรงค์ เพอร์เนส ในสถาบันเพนซิลเวเนียแห่งวิจิตรศิลป์ ณ เมือง พิลาดิเฟียนั้นใหญ่เกินไปเมื่อเทียบกับสิ่งที่อยู่รอบๆ มันตั้งอยู่บนพื้นที่ว่างที่มีความแคบมากกว่าความกว้าง และหันหน้าเข้าหาประตูซึ่งมีความแคบมากกว่าความกว้างเช่นกัน นอกจากนี้ประตูยังถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนโดยเสาประตู แต่บันไดมีความเป็นทางการและมีการสื่อความหมาย อีกทั้งยังคำนึงถึงประโยชน์ในแง่ของการใช้สอย บันไดมีความสัมพันธ์กับโถงที่อยู่ถัดไปจากประตู และยังสัมพันธ์กับอาคารทั้งหลายรวมถึงถนนด้านนอก” เวนทิวรีพยายามชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบันไดและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกัน ดังนั้นบันไดจึงไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเท่านั้นแต่ยังโอบอุ้มความหมายซึ่งเป็นส่วนผสมของสเปซที่ตัวมันเองเชื่อมต่อกับ

เช่นนั้นแล้วบันไดควรจะทำหน้าที่แสดงออกถึงพื้นที่เหล่านี้และแนะนำผู้คนที่เตรียมพร้อมไปกับสเปซที่รออยู่เบื้องหน้าสุดทางบันไดมิใช่หรือ?

เดิมทีประเด็นการเชื่อมต่อระหว่างจุดเริ่มต้นและจุดหมายจัดเป็นพื้นฐานของการก่อรูปของบันไดอยู่แล้ว ภาพบันไดที่ปรากฏในงานจิตรกรรมมากมายล้วนเปี่ยมไปด้วยความหมายของสิ่งที่บันไดเชื่อมต่ออยู่แทบทั้งสิ้น ยกเว้นชุดของภาพพิมพ์โลหะของ Giovanni Battista Piranesi ที่มีชื่อว่า Le Carceri หรือ The Prisoner

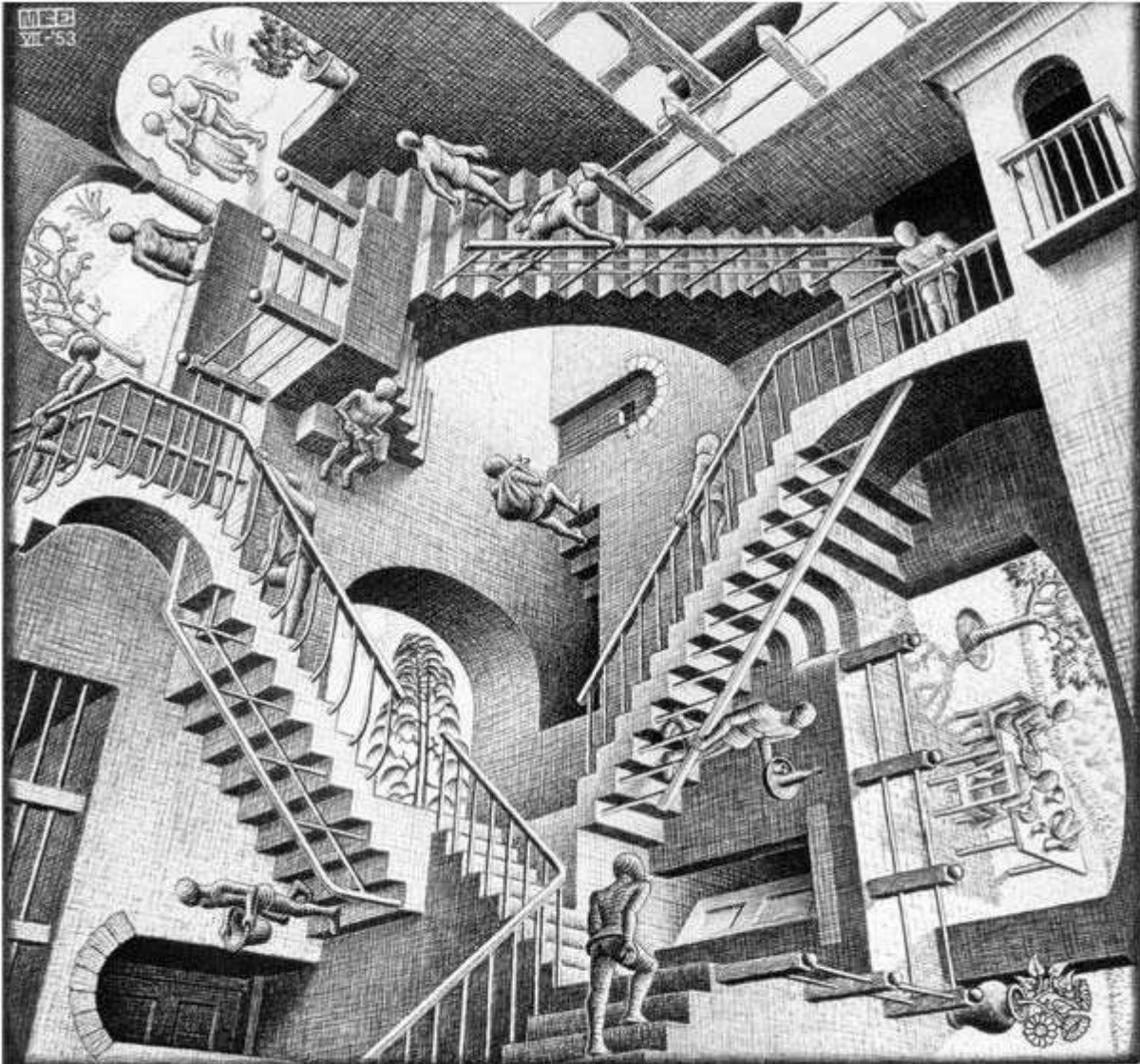
ภาพที่ 7: Giovanni Battista Piranesi's Le Carceri (The Prisoner, 1761)

ที่มา: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/337725>

ภาพพิมพ์โลหะชุดนี้ประกอบด้วยภาพจำนวนทั้งสิ้น 16 ชุด แม้ภาพแต่ละภาพจะไม่มี ความเชื่อมต่อกันแต่ องค์ประกอบที่เกิดขึ้นทำให้ภาพชุดนี้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน จุดเด่นของ Le Carceri หรือ The Prisoner คือการหยิบ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากยุคบาโรกมาใช้อย่างชาญฉลาด Peranessi จงใจสร้างบรรยากาศของความขมขมัวโดยการทำให้ภาพเกิดความขัดแย้งกันระหว่างความมืด และแสงสว่าง (คอนทราสต์) มุมมองที่จิตรกรเลือกให้เห็นเพียงบางส่วนเปิดโอกาสให้เราจินตนาการถึงสเปซเว้าขนาดใหญ่ซึ่งเมื่อเทียบกับขนาดของคนในภาพเราจึงรู้สึกเหมือนถูกกดขี่

ในบทความเรื่อง Prison ของ Aldous Huxley นักเขียนและนักปรัชญาชาวอังกฤษกล่าวเอาไว้ว่า สิ่งที่ทำให้ภาพพิมพ์โลหะชุดนี้สามารถสื่อถึงความเค็งคว้างและความสับสนงุนงงได้อย่างดีเยี่ยมคือองค์ประกอบต่างๆในภาพนั้นล้วน “ไม่มีจุดหมายในการดำรงอยู่” Huxley ขยายความว่า นักโทษที่อยู่ในรูปต่างทำงานโดยที่ไม่รู้ว่าทำงานไปเพื่ออะไร โครงสร้างโวลท์ถูกใส่เข้ามาโดยที่ไม่รู้ว่าใช้รับน้ำหนักอะไรนอกจากน้ำหนักของตัวเอง ทางเดินและบันไดทอดยาวไม่อาจบอกว่าจะพาเราไปที่ไหน หรือเชื่อมอะไรเข้ากับอะไร ทั้งหมดถูกอัดอยู่ในที่ว่างขนาดใหญ่ซึ่งไม่สามารถคาดการณ์ถึงจุดสิ้นสุดของมันได้

บันไดใน The Prisoner ของ Giovanni Battista Piranesi นับเป็นบันไดในงานศิลปะชิ้นแรก ๆ ที่ไม่ถูกบรรจุ ความหมายของสถานที่ที่มันเชื่อมต่อ หรือทำหน้าที่อย่างที่บันไดทั่วไปพึงจะทำอิทธิพลของ The Prisoner ยังขยายไปสู่ศิลปะ ในแวดวงอื่นๆทั้งวรรณกรรม จิตรกรรม หรือแม้กระทั่ง สื่อภาพยนตร์

ภาพที่ 8: M.C. Escher's Relativity (1953)

ที่มา <https://www.moma.org/collection/works/61398>

ในปี ค.ศ. 1953 M.C. Escher ศิลปินผู้โดดเด่นในการบิดเบือนมิติการรับรู้ ได้นำเอาบันไดมาเป็นองค์ประกอบสำคัญของภาพเขียนที่มีชื่อว่า Relativity โดยบันไดของ Escher นี้ประกอบขึ้นจากการเขียนจุดทัศนียภาพที่แตกต่างกันถึงสามจุด เพื่อสร้างความรู้สึก “เหนือจริง” ซึ่งส่งผลให้บันไดทั้งสามเกิด “ความเลื่อนไหล” เชิงความหมายของการขึ้นและลง บนและล่างจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด สังเกตได้จากคนในภาพที่เคลื่อนไหววนเวียนอยู่ในลู่อันไม่สิ้นสุด

ด้วยความเหนือจริงนี้เองทำให้ความหมายของการเป็น “ทางสัญจร” ถูกขบเน้นจนเด่นชัดขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อหน้าหน้าที่ดั้งเดิมของบันได นั่นคือการเชื่อมระหว่าง “จุดเริ่มต้น” และ “จุดหมายปลายทาง” เพราะไม่อาจจะระบุได้ว่าจุดไหนคือจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางที่แท้จริง

ทั้งบันไดของ Piranesi และบันไดของ Escher ต่างก็ปฏิเสธหน้าที่หรือขนบดั้งเดิมที่บันไดปฏิบัติมาตลอดนับพันปี การตั้งถามต่อความสำคัญของจุดเริ่มต้นและจุดหมายนำมาซึ่งประเด็นให้ขบคิดต่อไปอีกหลายประเด็นเป็นต้นว่า บันไดยังจำเป็นต้องโอบอุ้มความหมายของสถานที่ที่ตัวมันเองเชื่อมต่ออยู่หรือไม่ เพราะตัวแปรสำคัญที่ทำให้บันไดถือกำเนิดขึ้นก็คือจุดเริ่มต้นและจุดหมาย หากจุดเริ่มต้นและจุดหมายไม่ใช่ตัวแปรสำคัญอีกต่อไป แล้วอะไรคือตัวแปรตัวใหม่เบื้องหลังการก่อรูปของบันไดนับจากนี้

- ความสำคัญของจุดเริ่มต้นและจุดหมาย

ภาพที่ 8: แสดงถึงหอคอยในรูปแบบต่างๆ

หอคอย (tower) เป็นตัวอย่างของการเชื่อมต่อระหว่างจุดเริ่มต้นและจุดหมายที่น่าสนใจ จริงอยู่ว่าหอคอยอาจมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบริบทหรือพื้นที่โดยรอบเนื่องจากต้องสร้างในพื้นที่ที่เหมาะสมและถูกมองเห็นได้ง่ายจากระยะไกล แต่การทำงานของบันไดในหอคอยกลับแตกต่างจากการทำงานของบันไดในอาคารทั่ว ๆ ไป บันไดในหอคอยทำหน้าที่เชื่อมพื้นดินเข้ากับอากาศ ยอดของหอคอยไม่ได้บรรจุความหมายพิเศษในแง่ของพื้นที่ว่าง แต่เป็นระดับความสูงของยอดหอคอยต่างหากที่ทำให้จุดหมายเหล่านั้นทวีความพิเศษขึ้นมา

ยอดหอคอยเชื่อมเราเข้ากับภาพกว้างของโลกภายนอก เป็นทิวทัศน์ที่ผิดแผกไปจากทิวทัศน์ในชีวิตประจำวัน การเปลี่ยนแปลงของการมองเห็นซึ่งเกิดขึ้นในทุกๆ ก้าวสร้างความรู้สึกลึกลับพิเศษเช่นเดียวกับที่บันไดในมหาวิหาร หรือ มหาพีระมิดมอบให้แก่เรา

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความหมายของการขึ้นและลงที่สัมพันธ์กับสภาวะในจิตใญ่มนุษย์ บ่อยครั้งที่การเคลื่อนที่สู่ที่สูงมักจะถูกตีความในแง่บวก ขณะที่การเคลื่อนที่สู่พื้นที่ต่ำกว่า กลับให้ภาพจำของความรู้สึกลบเสมอ ประเด็นของความหมายสูงและต่ำถูกนำไปใช้อย่างน่าสนใจในสื่อภาพยนตร์ เนื่องจากภาพยนตร์มักซ่อนองค์ประกอบที่สื่อความหมายเอาไว้อย่างแนบเนียน ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ทรงผม เครื่องประดับ เครื่องเรือน ฉากหลัง หรือแม้แต่สิ่งของที่จับต้องไม่ได้ อย่างเช่นแสง ล้วนพยายามสื่อสารกับผู้สังเกตเห็นมันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

โดยปกติแล้วกิริยาของอาคาร “ขึ้นบันได” นั้นหมายถึง การปลีกรตัวออกจากวงสังคมไปสู่สถานที่ซึ่งมีความเป็นส่วนตัวและลับตาคน ทั้งยังหมายถึงการก้าวไปสู่ขอบเขตที่ไม่อนุญาต การเปิดเผยความลับ รวมทั้งการเดินทางสู่สัมปรายภพ เพื่อชำระล้างบาป รับการตัดสิน และการอภัยโทษตามความเชื่อของคริสต์ศาสนา ขณะเดียวกันการ “ลงบันได” นั้นหมายความถึงการกลับไปสู่วงสังคม การแสดงตัวตนในพื้นที่สาธารณะ การลงบันไดไปยังห้องใต้ดินยังมี วามหมายถึงการก้าวไปสู่ขอบเขตของความกลัวและอันตรายอีกด้วย แม้ว่าการลงบันไดจะมีความหมายในแง่ลบมากกว่าการขึ้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า การลงบันไดจะต้องนำไปสู่สิ่งไม่ดีเสมอไป อีกตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจคือบันไดในบ่อน้ำ

ภาพที่ 9: แสดงถึงบันไดในบ่อน้ำ

ที่มา: <http://www.heatherwick.com/project/vessel/>

บ่อน้ำ (Step well) เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งที่พบมากในพื้นที่แห้งแล้งของอินเดีย โดยมีลักษณะเป็นหลุมลึก ถูกขุดลงไปเพื่อเชื่อมกับแหล่งน้ำใต้ดิน บ่อน้ำถูกใช้ประโยชน์ในด้านอุปโภคบริโภค เกษตรกรรม และ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน รวมทั้งผู้คนที่สัญจรไปมาต่างใช้บ่อน้ำเป็นจุดแวะพักในการเดินทาง มีหลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นถึงตำแหน่งของบ่อน้ำที่ถูกสร้างกระจายไปตามเส้นทางการค้าในสมัยก่อน บันไดในบ่อน้ำจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่เชื่อมผืนดินกับผืนน้ำเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางสังคมที่เชื่อมผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน

ภาพที่ 10: แสดงถึงบันไดริมแม่น้ำคงคา

Slessor ได้อธิบายนัยยะการขึ้นและการลงของบันไดริมแม่น้ำคงคา ซึ่งมีเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาฮินดูในแง่ของชีวิตและความตาย เป็นแนวคิดของ “การลง” ที่สัมพันธ์กับ “การชำระล้าง”

สำหรับชาวฮินดูแม่น้ำคงคามีสถานะเทียบเท่ากับเทพองค์หนึ่ง ด้วยเหตุนี้จึงมีความเชื่อว่าสายน้ำที่ไหลอยู่ในแม่น้ำมีอำนาจในการปลดปล่อย สามารถชำระร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์ ดังนั้น “การลง” แม่น้ำคงคาจึงนำไปสู่ “การขึ้น” หรือ การบรรลุถึงสภาวะภายในจิตใจ (Erickstad 2012)

ทั้งหอคอย (Tower) และบ่อน้ำ (Step well) ล้วนเป็นรูปแบบของการเชื่อมต่อระหว่างจุดเริ่มต้นและจุดหมายแสดงถึงความสัมพันธ์ของการรับรู้และสภาวะในจิตใจ แม้ว่าจุดหมายปลายทางของบันไดทั้งสองจะไม่ได้บรรจุความหมายของที่ว่าง หรือ สเปซ (space) ดังตัวอย่างบันไดอาคารอื่นๆ ที่ผู้ศึกษาชกมาประกอบไว้ในส่วนแรกของบทความก็ตาม

บันไดกับการเป็นวัตถุ

“บันได” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง น. สิ่งที่ทำเป็นขั้น ๆ สำหรับก้าวขึ้นลง, กระได ก็ว่า โดยปริยายหมายถึง “บุคคลหรือสิ่งที้อาศัยใช้ไต่เต้าขึ้นไปสู่ฐานะหรือตำแหน่งที่สูงขึ้นไป” .

บันไดทำหน้าที่เป็นสื่อกลางมาโดยตลอด เชิงกายภาพบันไดทำหน้าที่เป็นทางสัญจรเชื่อมจุดหมายสองแห่งเข้าไว้ด้วยกัน และเชิงของเครื่องมือสื่อสาร

บันไดเองก็ทำหน้าที่คล้ายภาษาสำหรับบรรจุความหมายอื่นๆ ลงไป ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ศาสนา สถานะทางสังคม อำนาจเงินตรา ฯลฯ จึงไม่แปลกใจว่าเพราะเหตุใดบันไดถึงมักจะได้รับบทพระรองตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

แรงกระเพื่อมจากภาพของ The Prisoner ของ Giovanni Battista Piranesi และภาพ Relativity ของ M.C. Escher ได้จุดประกายถึง “สารัตถะ” ของบันไดนอกเหนือจากการเป็นเส้นทางสัญจร ดังเช่นบทความของเวนทูรีที่ชวนให้เราตั้งคำถามว่า “บันไดควรจะโอบอุ้มความหมายของสถานที่ที่มันเชื่อมต่ออยู่หรือไม่” และ “ถ้าหากจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดไม่ใช่สามารถสำคัญอีกต่อไป เป็นไปได้หรือไม่ที่บันไดจะมีความหมายในตัวมันเองโดยไม่ต้องพึ่งพาบริบทแวดล้อม” อิทธิพลของคำถามเหล่านี้ส่งผลให้บันไดหลุดออกจากความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งและตัวมันเอง

ภาพที่ 11: The Viewing Platform - Geoffrey Williams

ที่มา: <https://fineartamerica.com/featured/the-viewing-platform-geoffrey-williams.html>

ภาพที่ 12: Spiral Staircase to Nowhere - Olafur Eliasson และ 10 Cal Tower - Supermachine Studio
 ที่มา <https://bitrebels.com/design/infinity-spiral-staircase-goes-nowhere/> และ
<https://www.archdaily.com/594809/10cal-tower-supermachine-studio>

รูปทรงที่คล้ายกับงานประติมากรรมของบันไดทั้งสองชั้นได้สร้างมิติของการเคลื่อนไหวเช่นเดียวกับภาพเขียนของ Escher แต่คนละลักษณะกัน Spiral Staircase to Nowhere โดย Olafur Eliasson ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนที่ (Movement) ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และประสบการณ์ ในขณะที่ 10Cal Tower ของ Supermachine Studio นั้นให้ความสำคัญกับการเคลื่อนที่ (Movement) มากกว่า การรับรู้ ส่วน Vessel ซึ่งเป็นผลงานการออกแบบของ Thomas Heatherwick นั้นให้น้ำหนักกับการสร้างพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม (Social Interaction) ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นเดียวกันกับบันไดในบ่อน้ำประเทศอินเดีย

ภาพที่ 13: The Vessel – Thomas Heatherwick
 ที่มา <http://www.heatherwick.com/project/vessel/>

ผลการวิจัยและข้อสังเกต

บันได เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีความน่าสนใจ บันไดสามารถเป็นทั้งตัวกลางระหว่างจุดหมายปลายทางสองแห่ง หรือเป็นประติมากรรมในงานสถาปัตยกรรม ทั้งยังเป็นองค์ประกอบที่เชื้อเชิญและแสดงออกในความหมายของการนำทางเพื่อทำความเข้าใจสถาปัตยกรรมหรือสถานที่นั้นๆ บันไดเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เราเข้าใจมิติความสัมพันธ์ด้านขนาดหรือสเกลในงานเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม สามารถเป็นที่ว่าง (สเปซ) หรือเป็นที่ตั้ง (ไซท์) ในตัวมันเองอีกด้วย

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรม ทำให้เราสังเกตถึงพัฒนาการของบันไดที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยยะสำคัญ บันไดในยุคแรกๆล้วนมีความสัมพันธ์กับสถานที่และบริบทที่พวกมันตั้งอยู่เสมอ บันไดถูกใช้เป็นเครื่องมือแสดงออกถึงความเชื่อ พลังอำนาจ และสถานะ ซึ่งบางครั้งบันไดก็ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางสังคม ยกตัวอย่างเช่น บันไดโรงละครในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการทำหน้าที่เหมือนกับเวทีของคนในวงสังคมชั้นสูง ด้วยเหตุนี้บันไดจึงไม่สามารถสลัดออกจากกรอบของสถานที่ที่มันตั้งอยู่ได้ ดังนั้นปัจจัยที่เป็นตัวแปรต่อการก่อรูปของบันไดในยุคแรกๆคือสถานที่ที่บันไดเหล่านั้นเชื่อมไว้อยู่ ดังที่เวนทูรีตั้งคำถามเอาไว้ว่าบันไดจำเป็นต้องโอบอุ้มความหมายของพื้นที่ที่มันเชื่อมต่ออยู่หรือไม่

บันไดในหอคอยและบ่อน้ำ แม้จะถูกเพิ่มความหมายนอกเหนือจากการเป็นเส้นทางสัญจร แต่ก็ยังผูกพันอยู่กับสถานที่ที่พวกมันตั้งอยู่ บันไดในหอคอยเกิดจากการทำงานร่วมกันของการเคลื่อนที่ (Movement) และมุมมอง (Visibility) ซึ่งก่อให้เกิดการรับรู้ที่พิเศษ ขณะที่บันไดในบ่อน้ำเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างมุมมอง (Visibility) ซึ่งเอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างผู้ใช้งาน ทั้งสองบันไดยังทำงานกับบริบท (Context) ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการสร้างงานสถาปัตยกรรม

เราพอจะเห็นศิ่วเวิร์ด หรือ คำเกี่ยวข้องกับรูปของบันได ทั้ง การเคลื่อนที่ (Movement) การมองเห็น (Visibility) ลำดับ (Sequence) สภาวะขึ้นและลงในเชิงของการรับรู้ด้านจิตใจ (Psychology) บริบท (Context) หรือสิ่งแวดล้อม (Environment) ที่บันไดเหล่านั้นเชื่อมอยู่ ซึ่งการทำงานของปัจจัยต่างๆเหล่านี้ส่งผลให้เกิดความแตกต่างในโลกแห่งบันได

จากการทบทวนวรรณกรรมทำให้เราพบแง่มุมที่ซ่อนอยู่ในขั้นบันไดแต่ละขั้นจนสามารถจำแนกความสัมพันธ์ของบันไดในมิติต่างๆได้ดังนี้ การใช้สอยเชิงกายภาพ, ประวัติศาสตร์ของบันได, ความหมายโดยนัยของบันได, ลำดับขั้นและการแบ่งชนชั้นที่ซ่อนอยู่ในบันได, บันไดกับการสื่อสาร ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์มิติต่างๆทำให้เราสามารถแจกแจงคุณสมบัติของบันไดซึ่งนอกเหนือจากการเป็นทางสัญจรได้พอสังเขปดังนี้

1. บันไดเป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างสองที่หรือมากกว่า
2. บันไดนำความสนใจของผู้คนไปยังพื้นที่เบื้องหน้า
3. บันไดเป็นที่ตั้งและที่ว่างในตัวมันเอง
4. บันไดเป็นพื้นที่ซึ่งผู้คนสามารถมองเห็นผู้อื่นและถูกผู้อื่นมองเห็นในขณะเดียวกัน
5. บันไดสามารถเพิ่มคุณค่า หรือยกระดับของสิ่งของบางอย่าง
6. บันไดสามารถเน้นประสบการณ์การเข้าสู่พื้นที่ซึ่งมีความพิเศษ
7. บันไดยอมให้ผู้ใช้งานเข้าถึงบางอย่าง
8. บันไดสามารถสร้างความรู้สึกคาดหวังแก่ผู้ใช้งานได้
9. บันไดสามารถเปลี่ยนจังหวะในการเคลื่อนที่ของผู้ใช้งานได้
10. บันไดสามารถเปลี่ยนการเคลื่อนไหวและการรับรู้พื้นที่ว่างของผู้ใช้งานได้

จากข้อสรุปทั้งหมดนี้พิสูจน์แล้วว่าบันไดไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ถูกคำนึงถึงในแง่ของการใช้งานและประโยชน์ใช้สอยเพียงเท่านั้น แต่บันไดมีศักยภาพที่จะ “เป็น” ในสิ่งที่แตกต่างไปจากเดิม ทั้งนี้ในการทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ยังขาดการค้นคว้าเกี่ยวกับบันไดในบริบทของประเทศไทยและประเทศข้างเคียง

บรรณานุกรม

- Daniel Schmitt. (2003). *“Insights into the evolution of human bipedalism from experimental studies of humans and other primates”*. *The Journal of Experimental Biology*. 2003 (206): pp. 1437-1448
- Holmes, Erim Marie. (2011). *The Staircase: Evolution of Design and Use in Elite, Domestic Virginia Architecture 1607-1812*.
- Juhani Pallasmaa. (2000). *“Stairway of the mind”*. *International Forum of Psychoanalysis*: pp. 7-18
- Marcus Sorensen. (2018). *There's something about stair*. Master Program in Design Specialization, Department of Design, Interior Architecture and Visual Communication, Konstfack University of Arts, Craft and Design.
- Robert Venturi. (1966). *Complexity and Contradiction in Architecture*. (New York: Museum of Modern Art, p. 23.
- Sai Sanath. (2009). *“The Architecture and Beyond of Tread and Riser”*. *International Journal of Architecture and Planning*. Volume 3 (Issue 2): pp. 69-90
- Sarah E. Berger, Carolin Theuring, Karen E. Adolph. (2007). *“How and when infants learn to climb stair”*. *Infant Behavior & Development* 30: pp. 36-49
- Sergio Roncato. (2007). *“Piranesi and the infinite prisons”*. *Spatial Vision*.